

Antonije Isaković: A pillanat

FORDÍTOTTA VUJICSICS MARIETTA

A háborús tematika fonala megszakítás nélkül és markánsan húzódik végig a felszabadulás utáni szerb irodalomban, ugyanakkor a szemlélet és az ábrázolás módja többrendbeli és lényeges változásokon ment át. A kezdeti egysíkú formálást igen hamar, már az 1950-es évek elején az árnyaltabb megközelítés szorította ki; a hősiesség pátosza mellett helyet kapott a bizonytalanság, a gyengeség leírása is, a „morálisan jó korszak” felszíne alatt feltűntek az erkölcsi, lelki, érzelmi feszültségek, ellentétek, tragédiák. Az időbeli perspektíva tágulásával a háborús tematikába beleszövődött a háború örökségének a békeidőbe, a mába nyúló következményei ábrázolása. Egy másik, ma már nyilvánvaló módosulás az, hogy az idegen megszállóval szembeni ellenállás és küzdelem mellett, illetve helyett, fokozatosan a belső, nemzeti, faji és vallási ellentétek, konfliktusok és harcok kerültek az írói érdeklődés homlokterébe. Ez részlegesen már Branko Ćopićnak az ötvenes évek elején írott regényeiben is megjelent, azóta pedig erősödött; jellemző, hogy ez a tendencia a háború után született (!) Vuk Drašković *Nož (A kés)* című regényében csúcsosodott ki.

Antonije Isaković (sz. 1923) a háborút harcolva átélt nemzedék képviselője (partizán volt), s ez — mint számos nemzedéktársát — alapvetően meghatározta egész írói munkásságát. Már 1953-ban megjelent első kötete is feltűnően jó kritikai fogadtatásban részesült, azóta pedig — mint a most magyarul megjelent regénye borítóján is olvasható — „a modern szerb próza legkiemelkedőbb alakja” lett. Több témájából és alkotásából nagy sikerű film született, *A pillanat* című regényét több nyelvre lefordították, s Európa-szerte nagy sikert aratott.

Antonije Isaković vérbeli prózaíró, s ezen belül elsősorban novellista. Ennek látszólag ellentmond, hogy külföldön regénnyel aratott sikert, s most a magyar közönségnek is regénnyel mutatkozik be. Azonban *A pillanat* elolvasása nyomán nyilvánvaló lesz, hogy az ellentmondás csak látszólagos. Ugyanis ez a mű novellisztikus regény, sőt nem lenne túlzás, de lefokozás sem, ha novellafüzérnek neveznénk.

Az alkalmazott narrátori szituáció is inkább novellisztikus lehetőségeket rejt magában. Belgrádban, a Száva-parton, horgászás közben, nap mint nap beszéli el a háborús élményeit az első személyben szóló főhős, bóbiskoló, néven nevezett („Čeperko”), de az egész mű folyamán egyetlen szót sem szóló hallgatójának. A „néma beszélgetőtárs” szerepeltetésének stiláris funkciója van. Jelenléte lehetővé teszi, hogy az elbeszélő a szó valódi értelmében meséljen, meghatározott valakihez szóljon, önmagát félbeszakítsa, témát váltson, időben ugorjon, az emlékezetéből felidézettek mai fejjel kommentálja, kiegészítse, az eredetileg össze nem tartozót egymás mellé tegye, és olykor, közvetlenül hallgatójához fordulva, kiszóljon a szövegből.

Novellafüzérnek azért nevezhető ez a mű, mert valamennyi darabja önállóan is kerek egész, s a befejező darab kivételével a sorrendjük sem lényeges, akár „összevissza” is olvashatóak. Viszont azért novellafüzér, mert a kilenc elbeszélést egybefonja a főhős-elbeszélő személye, mégpedig kétféle módon: mint főhős és mint elbeszélő.

A főhős mindig azonos módon viselkedik, és a háború mindig hasonló helyzetekbe sodorja őt. Öntudatos partizán és kommunista, nem legendabeli hős, csak

kemény katona, de nem elvakult, nem ideológialovag; az ellentmondásos helyzetekben (minden elbeszélésben ellentmondásos helyzetbe kerül) autonóm, de töprengés, bizonytalankodás, „is-is megfontolások” után hozott döntései szerint cselekszik (pl. futni hagy egy halálraítélt német hadifoglyot). Nem bálvány, hanem a háborút a maga módján (el)viselt ember emlékezései ezek, s mai lényének prizmáján szűrődnek át.

Az elbeszélő pedig mindig azonos módon mesél, kaparja elő az idő mélyéből az eseményeket, melyeknek részese volt, s önmagát sohasem a tévedhetetlen, mindig jó döntéseket hozó partizánparancsnok szerepébe állítja, hanem a tévedésekkel, gyengeségekkel együtt vállalt volt-önmagát idézi fel, s ezt mind a kilenc elbeszélésében végig kitartott, nem nosztalgikus, hanem bölcsen visszatekintő, a rezignációtól nem teljesen mentes modorban beszéli el. Hemingwayhez és Babelhoz szokták hasonlítani Antonije Isaković prózáját, bár ábrázolásmódjával szervezesebben kapcsolódik a szerb irodalomban az utóbbi időben domináló „új-realizmus” vagy „valóság-próza” megnevezésekkel jellemzett vonulathoz, csak ennek a stílusirányzatnak jellemzőit a háborús tematikára alkalmazza.

A pillanat — a remek magyar fordításnak is köszönhetően — jó olvasmány, s egyben a kortárs szerb irodalom nálunk még kevésbé ismert törekvéseibe vezet be, reprezentatív szinten. (*Magvető*)

MILOSEVITS PÉTER

Magyarok és szlovének

Kelet-Közép-Európában mind a mai napig egyedülálló az a sikeresen megvalósult tudományos együttműködés, amelyről a *Magyarok és szlovének Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv—magyar határ mentén* című kiadvány számol be. A kötetet magyar nyelven az Állami Gorkij Könyvtár, szlovénül a ljubljanei partnerintézmény, a Nemzetiségi Kérdések Intézete jelentette meg (*Madžari in Slovenci. In sožitje ob jugoslovansko—madžarski meji*) 1987-ben.

A két intézet 1984-ben kötött együttműködési megállapodást. Meghatározták a közös kutatás jellegét és a feladatokat. Ezzel olyan egyedülálló kutatási terv jött létre, amelyhez hasonlóra addig nem volt példa. Nemzetiségekkel kapcsolatos kutatómunkát korábban is végeztek mind Magyarországon, mind a környező államokban, de azok egyrészt az országhatárokon belül maradtak, másrészt többnyire csak egy-egy terület (nemzetiségtörténet, interetnikus kapcsolatok, anyanyelv, néprajz stb.) feltárására vállalkoztak.

A magyar—szlovén közös kutatás esetében kettős célt tűztek ki a kutatók: egyfelől a nemzetiségi lét tudományos felmérésének interdiszciplináris megközelítését, amely képet ad az adott nemzetiség nyelvi, kulturális sajátosságairól, az életmódját meghatározó gazdasági, társadalmi, demográfiai jellemzőkről, s ezekkel összefüggésben az etnikai folyamatokról, a megmaradás lehetőségéről, ill. a természetes asszimiláció fokáról. E folyamatok vizsgálatával a mindennapi politikai gyakorlatot kívánták segíteni. A kutatócsoportban éppen ezért kapott helyet történész, közgazdász, politológus, szociológus, földrajztudós, demográfus, statisztikus, pedagógus és nyelvész egyaránt. Az első magyar—jugoszláv intézményközi együttműködés résztvevői a koncepciót és a kérdőívet együtt dolgozták ki, a terepmunkát is közösen végezték, de ezek értékelése és a kötetek megjelenítése — az eredeti szándékkal némiképpen ellenkezve — már párhuzamosan történt: csak a bevezető és a történelmi áttekintés alatt található együtt a magyar és a szlovén kutató neve.